

Steinmann

Karinthy Frigyes: A jó tanuló felel

EISEMANN GYÖRGY

„Az ő neve nem tisztán egy ember jelzésére szolgál – szimbólum ez a név...” – olvassuk a *Tanár úr kérem*-ciklus¹ talán leghíresebb szereplőjéről.² Hogy Steinmann neve szimbólum, távolról sem problémátlan kijelentés. Akár irodalomelméleti axiómának vehető ugyanis, hogy a konkrét személyes identitást jelölő név és a konnotációkat halmozó sejtelmes szimbólum éppen egymással ellentétes irányú szemantikai alakítások. Amennyiben a név szimbólummá válik, vagy akként kerül használatra, legelőször éppen nominatív jellegét veszíti el, s valóban megszűnik „egy ember jelzésére szolgálni”. Így elvileg a szó nem lehet egyszerre konkrét név és szimbólum. De mi történik akkor, ha egy szövegben ezen egyidejűség mégis létrejön, s a szimbólumot kihívják felelni? Mit jelenthet ekkor, és hogyan következhet be valamiképp szimbólum és név egymáshoz rendelése? E kérdések nem csak elvont elméleti-poétikai felvetések, mivel innen kiindulva a Karinthy-mű egész világképének, kulturális távlatának nyelvi feltétele és genezise artikulálható.

A fikció, mely tehát ugyanazon jelölővel érzékelteti a nyelv tulajdonnevekben rögzülő anyagszerűségét és szimbólumokkal totalizálható szellemiségét, akár átfogóan is jellemezheti a modern kultúra néhány

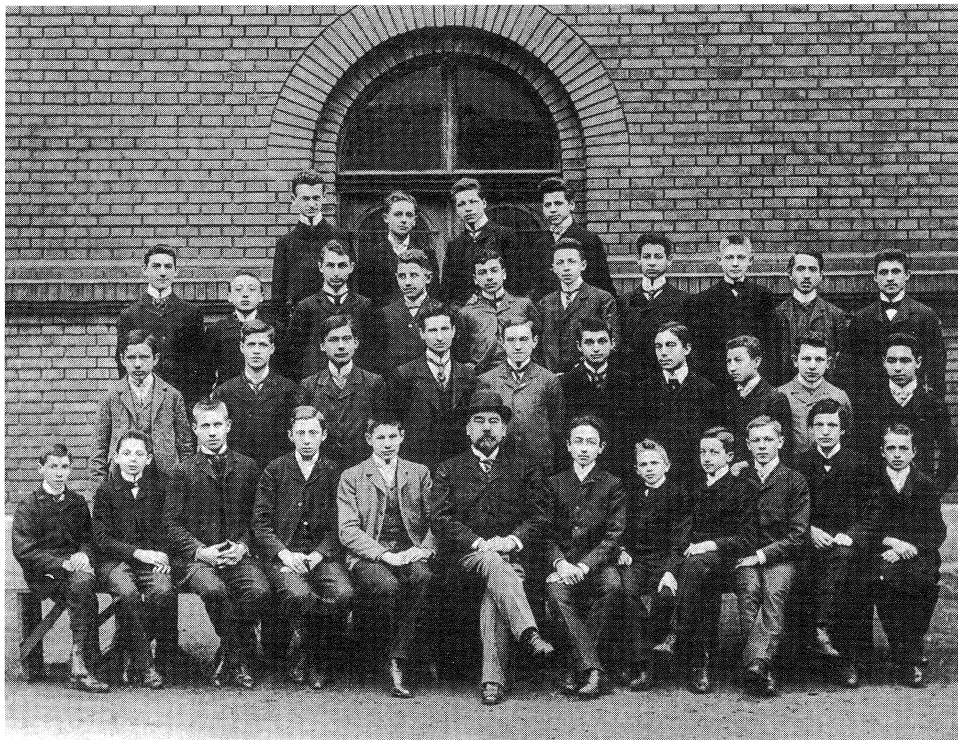
- 1 A novellaciklus – mint annyi más hasonló műfaji szerveződésű modern alkotás – természetesen regényként is olvasható, lásd: Valaczka András: *Olvasmánynapló Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem című regényéhez*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008.
- 2 Karinthy Frigyes: A jó tanuló felel. In: Uő.: *Humoreszkek III. Beszéljünk másról – Ó nyájas olvasó – Tanár úr kérem – Aki utoljára nevet*. Akkord, Budapest, 2002. 364. old.

alapvető vonását. Egy egész világrénd-vízió – nevezük episztémének – fejeződik ki abban, miszerint léteznek olyan pontok a nyelvben (egy kultúra centrumaiként), melyekben anyag és szellem, matéria és értelem, jel és jelentés konszenzuálisan találkoznak egymással, együttlétük megkérdőjelezhetetlenül, pontosabban általánosan belátott alapelveként kerül társadalmi elfogadásra. Ilyen esemény a szimbólumhasználat. A modernitás ezért paradox módon akár merőben konzervatív periódusként is számon lenne tartható „előzménye” és „következménye” között – ahogy Paul de Man egy ritka historizáló pillanatában elhelyezi a korszakot.³ Konzervatív periódusként, azaz visszalépésként a romantikus nyelv dekonstruktív – önnön szemiológiájától elszakadó – retoricitásához képest, melyet eszerint kevésbé a modernség, inkább annak utómodern-posztmodern radikalizálása lehet képes újra termékenyen allegorikus távlatra helyezni. De Steinhmann alakját illetően, az általa használt és az őt elbeszélő nyelvben az anyag és a jelentés viszonya (mint a Gadamer-től is sokat emlegetett görög emlékeztető cserépdarabok⁴) kiiktathatatlanul szimbolikus relációt képez. Ezáltal a novella olvasatának legelső tapasztalata, hogy a név és a szimbólum nyomatékosan kiemelt össze-

kötésével a szöveg poézise ellenállni látszik minden allegorizáló távlatnak. Vagyis újraértelmezésének aktualitását éppen egyfajta inaktualitás reflektálása és kidomborítása eredményezheti. A szöveg nem cövekelhet le természetesen saját hatástörténetében, de módjában áll egy bontakozó tendenciával szemben tiltakozóként felvezetni magát. Ez a tiltakozás így már-már az abszurditás szemantikáját vetíti elénk – nem véletlen Franz Kafka érdeklődése Karinthy e műve iránt.⁵ Ezért természetesen nem valamilyen önmagát túlélte nyelvi formának az avított rögzítéséről van szó, inkább egy olyan eleven és hatni képes szövegről, mely viszont éppen azzal az érdekes mozdulattal bucskázik át saját nyelve történeti feltételeiből egy másik feltételrendszerbe, hogy eközben eljuttassa a változásra adott célzott és sorozatos nemet mondás játékait. A novella modern nyelvisége úgy válik utómodern és posztmodern horizonton is megszólalóvá, ahogy „konstatív” elutasítja az ilyen megszólalás lehetőségét. Nemet mond a saját jövőjére, de mégis reflektál recepcióbeli sorsára. Név és szimbólum kötődése benne olyan, mint a kőbe vésett írás és a felhangzó szó kapcsolata. De nem egy sírfeliratéhoz hasonlíthatóan, ahol a kőbe vésett írás olvasója „ad hangot” az emlékeknek – Paul de Man egy közismert megjegy-

- 3 Lásd De Man, Paul: *Lyric and Modernity*. In: Uő.: *Blindness and Insight*. Routledge, London, 1983. 166. old.
- 4 Vö. Hans-Georg Gadamer: *A szép aktualitása*. In: Uő.: *A szép aktualitása*. Válogatta és kontrollfordította: Bacsó Béla. T-Twins, Budapest, 1994. 51–52. old. Ford.: Bonyhai Gábor.
- 5 Vö. Györfly Miklós: *Kafka és Magyarország. Alföld*, 2008/8. 76–85. old. A tanulmány Kobi Freund

állítására hivatkozik, miszerint „Kafka Ábrahám-parabolája, amely a Klopstockhoz 1921 júniusában írt levelében olvasható, felhasználta Karinthy *Tanár úr kéremjének*, közelebbről a *Jó tanuló felel*, *A rossz tanuló felel* és a *Röhög az osztály* című írásoknak bizonyos elemeit, és pedig annak nyomán, hogy Kafka asszisztálásával Klopstock lefordította németre Karinthy művét.”

zésénél maradva. Steinmann neve beszélő név,⁶ és éppen azt mondja el öntükrözőn – „önprezentálón”⁷ –, hogy a kő (Stein) maga, emberként beszél, s ezzel a törvényt természetként antropomorfizálja.

Némileg bonyolítja és manapság, a társadalmi nemek vizsgálatának fellendülésekor külön is kiélezi ezt a paradox nyelvállapotot, hogy benne anyag és szimbólum,

Karinthy Frigyes osztálya 1902/1903

*„... el fogom felejteni az Osztályt ...
és el fogom felejteni önmagamat.”*

6 A *Tanár úr kérem* névadási gyakorlatáról lásd Fráter Zoltán: *A Karinthy élet-mű*. Fekete Sas, Budapest, 1998. 16. old.; Takács Edit: Karinthy Frigyes írói névadása a *Tanár úr kérem* című írásában. *Névtani Értesítő*, 1999. 21. sz. 283. old.

7 A fogalom teoretikus kidolgozásához lásd Kulcsár-Szabó Zoltán: *Metapoétika. Önprezentáció és nyelvszemlélet a modern költészetben*. Kalligram, Budapest – Pozsony, 2007.

név és szellem kötődése egy kizárólag patriarchális nézőpontból látszik egyáltalán elképzelhetőnek: „ahány fiú az osztályban, annyi apa ismeri otthon ezt a nevet.” Steinmannt tehát csak az apák és a fiúk ismerik igazi valójában, a lányok és az anyák előtt lényük titok marad. Mint ahogy a lányok és az anyák lényük is titok ekkor még a fiúk számára. Ezt a titkot Steinmann és a többiek – mint a ciklus egy másik, *A lányok* című szövege mondja – csak később fogják megérteni. Azon a napon, amikor viszont – ahogy a narrátor közli magáról – „el fogom felejteni az Osztályt, a Leclanché-elemt, növénygyűjteményemet, és el fogom felejteni önmagamat.”⁸ Az önmagát elfelejtés akár „paradigmatikus” vonása lehet a későmodern nyelv énjének, ami ekkor sajátos módon a másik nem megismerésével mint egy titok megértésével mutatkozik párhuzamosnak. Ettől kezdve felbomlik egy rend, az apák és a fiúk Osztályának rendje, Toricelli és Leclanché tudománya, eltűnnek a „kőbe” vésett igazságok, melyek addig olyan erősek és megingathatatlanok voltak, mintha a kő a saját hangján szólalt volna meg. De jelenleg még a patriarchális nyelv szimbolikája kötődik megbonthatatlanul a nevekhez: rend van, fegyelem és számonkérés.

Fegyelem, sőt vasfegyelem, mely a „francia rémuralom” történeti epizódjához

hasonlítható: „mikor a Bicêtre foglyai közül előszólják a halálraítélteket: mindig így tudtam csak elképzelni.”⁹ Ezt a tudást a francia forradalom diktatúrájáról pedig éppen az iskola, vagyis maga a diktatúra metaforája szolgáltatja. Így az iskola (metaforikus) értelmezése maga is az ott tanultakkal lehetséges: ez a diszkurzus az egyetlen nyelv, mellyel akár ő maga is jellemezhető. S az önmagára vonatkoztatott jelentéshálózatból nincsenek kifelé vezető utak. Ennek a nyelvnek a világa az iskola, s határai – Wittgensteinnel szólva – ennek a világnak a határait jelentik.¹⁰ Nem tűr metanyelvet: mindent és mindenkit magába vonz, ami és aki megérinti vagy megszólítja. Az emlékezőt is, aki feladni kénytelen az emlékező státuszát, a visszatekintés nézőpontját és „felnőttkori” énjét elveszítve zuhan gyermekkorá totális rendjébe. Az olvasónak azonban a szöveg felkínálja a metapozíciót, annál inkább, elbeszélője minél erőteljesebben olvad bele önmaga narratív perspektívájába. A elbeszélő ugyanis a saját mnemotechnikája kényszerű feladásával – az elbeszélteknek mint memóriatartalmaknak a tagadásával és jelenként interpretálásával – ösztönzi a befogadót a saját emlékezésének működtetésére, mivel a nyelvi terrort és annak következményét az olvasó mégiscsak távolságot tartva (arra akár a saját múltjaként gondolva) képes szemlélni.

⁸ Karinthy Frigyes: *A lányok*. In: Karinthy Frigyes *I. m.* 393. old.

⁹ Karinthy Frigyes: *A jó tanuló felel*. Uo. 364. old.

¹⁰ A magyar irodalom filozófiai karakteréhez e mű is adalék lehet. „A XX. század folyamán a filozófiai kultúra, elsősorban a Nyugat hatására, a megelőzőknél jóval szervezettebben kapcsolódott be az irodalmi termelés és interpretáció nagy áramába

(az olyan írók, költők filozofikus beállítottságát, mint Kosztolányi, Karinthy, József Attila, Szabó Lőrinc, Füst Milán stb. még ideologikus ellenfeleik sem vonhatták kétségbe – legfeljebb helytelenítették).” Margócsy István: *Hogyan alakult ki a magyar irodalom filozófiatlanságának tézise? Világosság*, 2007/6. 123. old.

Míg a narrátor nemcsak a visszatekintés beszédhelyzetét veszíti el – eltűnik egyúttal az általa elbeszélte világ jövője is: nézőpontjában egyedül a cselekménynek végleges és statikus mostjába szorított szemiozisa bontakozik. A végleges és statikus jelenbe szorított – pontosabban szorítani akart, atemporális indexű – szemiozisz pedig az abszurditás nyelve maga. A jó tanuló felelete például nem egyszerűen válasz a tanár kérdéseire, hanem a már létező, tankönyvekben is jól megírt vagy a tudományos diszkurzus magasztosságából lehívott formulák egymásutánja. Tulajdonképpen dialógus először még nem is alakul ki közöttük, lényegében mindkettő egy ionescói „nyelvlecke” kliséihez hasonlóan beszélnek, akár az etiketthez alkalmazkodó arisztokraták, egy gróf és egy grófnő. („Vegyünk egy kúpot... – mondja a gróf. – Egy kúpot – mondja Steinmann, a grófnő.”¹¹)

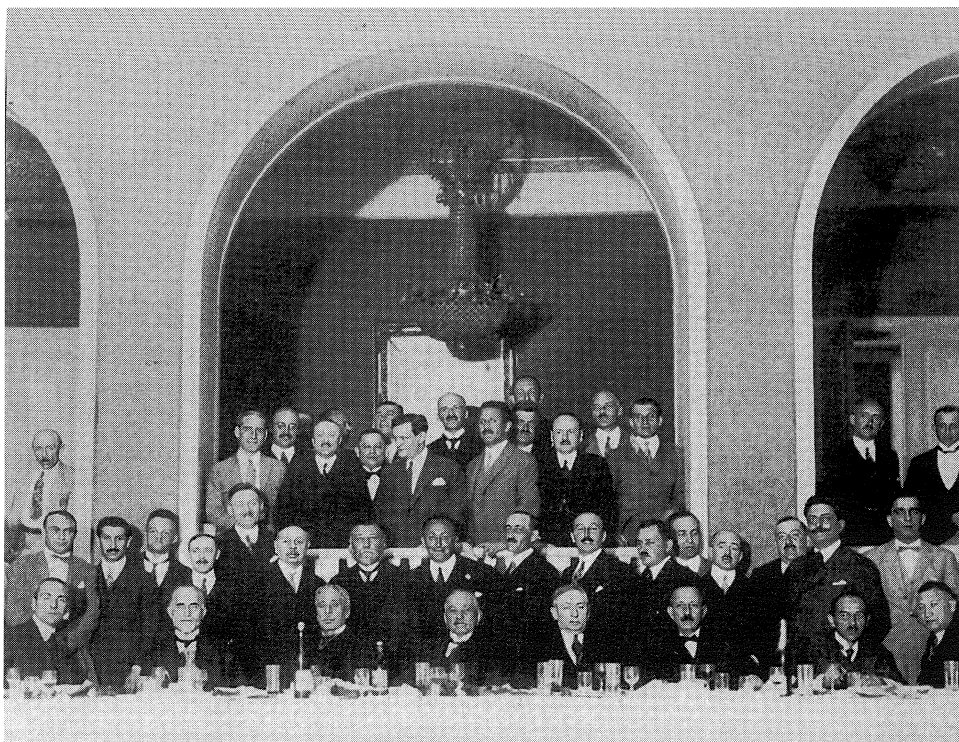
Az iskolapadban ülők rettegése pedig valóban az élet határhelyzeteit idézi, majdhogynem a halállal szembenezés perceinek vívódásaiaként ecsetelve a tanár lapozgatását az osztálynaplóban. A diákok egyike elbújik az előtte ülő háta mögé, másika szembenéz végzetével, szuggerálva a tanárt – mintha az ítéletükre várnának. Talán véletlen karkai egybeesés, hogy a félelem a K. betűnél tetőződik, főleg az egykori Altmann-nál, aki „az év elején Katonára magyarosította a nevet”.¹² A névcsera a szöveg poétikája szerint is rossz ómen: annak a szimbolikus rendnek szolgáltatja ki a név alanyát, mely részvétlenül játszhat önnön anyagával. A legkevésbé

bátor „Katoná” fél tehát a legjobban, de öregemberes „Altmannként” megúsza volna az izgalmakat.

Steinmann nevének tanári kimondása a felszabadulás élményét jelenti az osztálynak. A várakozás csendjében a világ rendje eléri az osztályt, megidéződik az abszolút tudás, megszólal a kőbe vésett írás. Az idea megérinti az evilági matériát. Megkönnyebült sóhaj szakad fel a diákokból, az osztály elérte rendeltetése és létezése tetőfokát, bekövetkezett a tanulmányi idők teljessége, legalábbis ünnepnapja. „Kivételes, ünnepélyes hangulat. [...] Maga a tanár is ünnepélyes.” Az ünnep ismétlő emlékezés: nem a lineárisan felfogott, hanem a körkörös – vagy inkább spirálisan – jelölhető időiség velejárója. Ilyen rituáléként kerül elő a szövegben a „nagy esemény”, Steinmann kivonulása az osztály elé. Ahogy a szertartásokon lenni szokott, mindenki tudja, mi fog következni, kottából játszanak. Az ünnepelméletek majdnem olyan gyakoriak a modernségben, mint a játékelméletek, nem kevés hasonlóság is akad közöttük. Mindkettő a szubjektum feloldódását implikálja mint annak eredendő közösséghez- vagy nyelvhez-tartozását. Ahogy tudvalevőleg nem a játészó játszik, hanem a játék, úgy nem az ünneplő ünnepel, hanem az ünnep. Az ünnep a törvény megigazulása és a közösséget megtartó szabály felmagasztosulása: ismétlődő gyakorlata egy rendnek és tudásnak. A hagyománynak, a hősök csarnokának tisztelgő újramegalapozása-megerősítése a társadalomnak, a kollektív emlékezet köz-

¹¹ Karinthy Frigyes: A jó tanuló felel. In: Karinthy Frigyes *l. m.* 366. old.

¹² Uo. 365. old.

Karinthy Frigyes osztálya a húszéves érettségi találkozón
1925

„Én, Steinmann, a legjobb tanuló az egész osztályban, veszek egy kúpot.”

vetítésével. Olyan esemény, amelyben nem csak továbbadják, tanítva, a közösség mítoszait, de újrátsszák, fronézissé képezik, ritualizálják. A rítus egy tudás leképezése és realizálása egyszerre, a „létezés és megmutatkozás” egysége iránti vágy kifejeződése.

Kérdés azonban, hogy az ünnep mint rituális megmutatkozás hívja-e létezésbe ezt a tudást (azaz a létezést mint tudást, mint értelmezést tételezi), avagy pusztán leképezi annak vélelmezett eredendőségét?

Amennyiben Karinth szövege egyfajta modern, szimbolizáló ellenszegülés magával a modernizációval (annak további történetével) szemben, akkor szükségképpen részesednie kell az utóbbi – akár platonikusnak nevezhető – gondolkodástörténeti

hagyományból.¹³ A tanár és Steinmann párbeszéde „éteri légkörben” szárnyal, de nem ők alkotják meg fausti kutatással a magasabb Tudást, hanem elérkeznek hozzá és részesednek belőle: külön nyelvük van, melynek szárnyán az örök ideákhoz emelkednek. Steinmann a pompeji katona hűségével tart ki megbízása mellett: mandátummal rendelkezik, s történiék bármi, egészen bizonyos, ő meg fog felelni feladatának. A függő beszédben elhangzó monológ-töredék egy groteszk eskü dikciójaként jellemezhető: „Én, Steinmann, a legjobb tanuló az egész osztályban, veszek egy kúpot, mivel engem, mint az erre legalkalmasabbat megbízott a társadalom. Még nem tudom, miért vettem a kúpot, de nyugodtak lehettek mindannyian, bármi történiék ezzel a kúppal, én is ott leszek a helyemen és megbirkózom vele.”¹⁴ Vagyis a jó tanuló felelete és a társadalom egésze között olyan szoros a kapcsolat, hogy ami a feleletben, vagy inkább a felelet gesztusa révén történik, társadalmi ügy lehet. Steinmann „esküjének” távlatán a tantestület nem piaci szolgáltatást nyújt, hanem tudást (mert ennek van „piaca”), a diákok pedig nem szolgáltatást vesznek igénybe, hanem társadalmi igényt teljesítenek, tanáraikkal együtt. Ugyanakkor a társadalom annyiban megrendelő, amennyiben éppen a tudományos és oktatási tevékenység önállóságát tételezi. Az iskola tudja, mit kell tanítani – a diákok felé közvetíti a társadalom megbízását és a társadalom felé garantálja a diákok tudását. A jó tanuló ennek a kötődés-

nek az eklatáns példája. Minden úgy működik, ahogy a századfordulón kulturálisan optimális volt, vagyis mai szempontból roppant korszerűtlenül. (Napjaink pedagógiai gyakorlata számára már az is borzasztó lehet, hogy az Osztályban a tanulók bizony rettegnék attól, hátha rosszul teljesítenek. Felelősséget kell vállalniuk felkészültségükért, s adott esetben megszegyenülhetnek a többiek előtt. Ezért szoronganak, s ez állítólag agresszívvé neveli őket. Kérdés, milyenné nevelődnek akkor, amikor minden erőfeszítés nélkül előre tudnak jutni, tanulni szinte fölösleges, mert még megbukni sem lehet.)

De ha mindez – legalábbis egy tizenkilencedik században kialakult kulturalitás felől – hasznosnak és optimálisnak tartható, miért és hogyan keltheti mégis abszurdítás benyomását az iskolai szituáció? Miért látszik kialakulni benne egy végleges-ségre és állandóságra – vagyis alkalmazói feletti totális uralomra – törő nyelvhasználat? Mi a viszonya az iskolai törvény abszurdításának a kultúraalkotás szabadságához?

A későmodern művészet egyik jellegzetes formációjának, az abszurd nyelvezetnek a sajátja, hogy nem érzékeli önmaga abszurdítását – természetesen belül van nyelve határain, vagyis az abszurd tapasztalása maga e határokon kívül, a bezártságra vetett pillantás nyomán keletkezhet egyáltalán. Ez akár ellentmondásnak is nevezhető: az előre gyártott jelentésképzés monotonája szükségképp – per definitionem – reflektálatlan e nyelv használóinál, de ref-

¹³ Karinthy művészi világképének és prózapoétikájának újabb értelmezéséhez lásd Pála Károly: *A szkeptikus Karinthy. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1989/1–2. 91–96. old.; Angyalosi

Gergely (szerk.): *Bíráló áruhában. Tanulmányok Karinthy Frigyesről*. Maecenas, Budapest, 1990.

¹⁴ Karinthy Frigyes: *A jó tanuló felel*. In: Karinthy Frigyes *l. m.* 366. old.

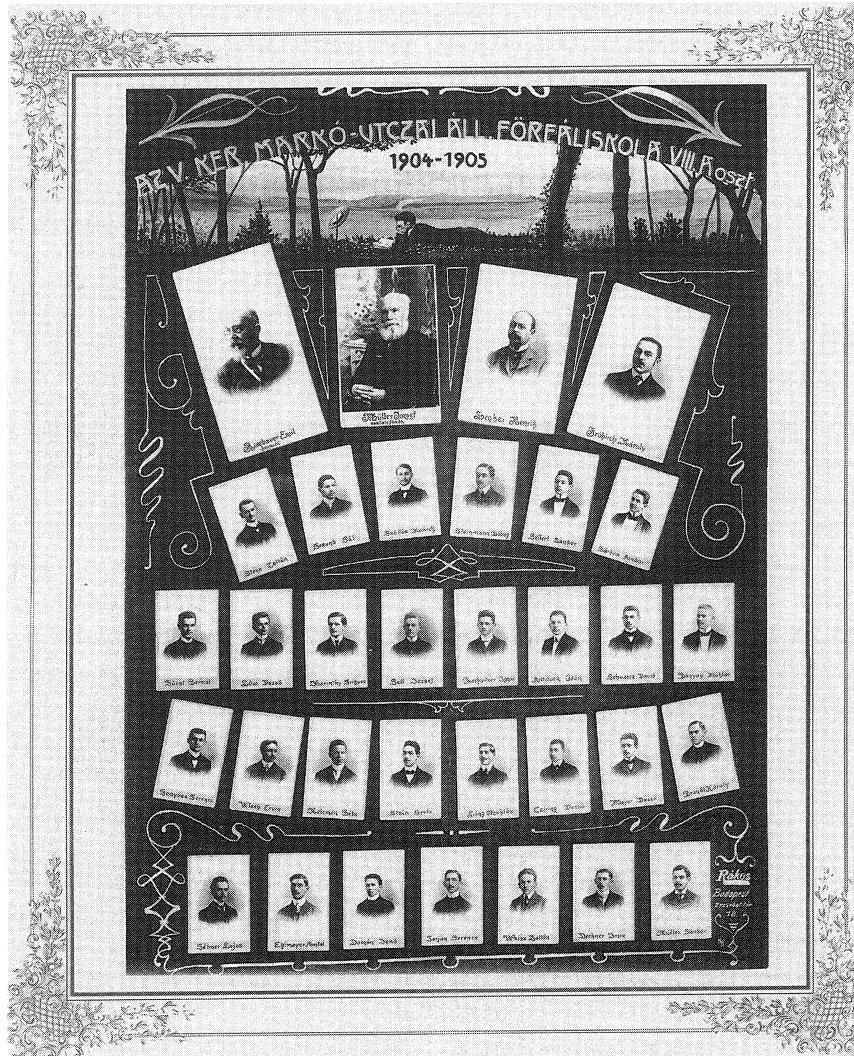
lektált e nyelv befogadásában, azaz színre vitele által kiváltott érzékelésében. Így az abszurditás teóriáját és esztétikai gyakorlatát illető legnagyobb dilemma az abszurd észlelésének módjában rejlik, hiszen lényege szerint – saját nyelvén belül – az abszurd, mint olyan, nem mutatkozhat meg. Valamint amennyiben az abszurdítás az olvasás (befogadás) nyelvére is kiterjedne, éppúgy érzékelhetetlenné válna, vagyis eltűnne: megszűnne az lenni, ami lenne. Első közelítésben látszólag felhozható itt az irónia logikája: a „végtelen tagadás”, a lezáratlan reflexiók sorozatának képlete. Vagyis ahogy az irónia távolodik el az időben jelentései előzetességétől, úgy az abszurd alakzatai is egymásutánjukban érvényesülnek a narrátori-olvasói metapozíciók sorozatos bekebelezése-feloldása nyomán. Csakhogy ez a jelentésképzés temporalitásának egyik esete lenne, mely éppen az abszurd lényegét – a jelen idő abszolutzálását – tagadná, vagyis fogalmi és poétikai ellentmondást, megvalósíthatatlan művészi gyakorlatot jelentene. Hogy tehát a befogadónak nyelvi metahelyzetben kell lennie ahhoz, hogy egy megformált nyelv abszurditását érzékelje, az akár az abszurdítás ellentmondásos esztétikájának kritikájaként – e kritika talán első érvékként – is felfogható.¹⁵ Az abszurd ugyanis ezek szerint (intenciója ellenére) nem egy egész világot, hanem csak egy olvasott szöveget hatna át – befogadásának a lehetősége maga tagadja ontológiai általánosíthatóságát.

A jó tanuló felel narrátora, láttuk, eggyé olvad témája horizontjával, de éppen ezzel figyelmezteti olvasóját a befogadói horizont kívüliségére. Vagyis az abszurdnak tekinthető helyzet – az iskolai hatalom és a totális-félelmetes rend zárt törvényeinek jövőtlen állandósága – nem válik a külvilág „modelljévé”. Nem az *Iskola a határon* típusú, nem a Musiltól Goldingig húzódozó, a kamaszkort a létezés mintája – vagy fordítva – formáló tükröztetésekről van szó. Hanem az abszurdot felvillantó és azt állandóan meghaladó távlatról, mégpedig annak kulturalitásba oldódásáról, ekként megvalósuló értelmezéséről, azaz egy értelemadó folyamat fölényéről. Így nem az abszurd szünteti meg a jelentések temporalitását, hanem fordítva: az értelmadás időisége oldja szét az abszurd önkényét. Ez itt az „iskola” és az „élet” kapcsolatának kulturális dinamikája.

De ezen temporalitás, láttuk, tán paradox módon, részlegesen éppen a modernizációnak, pontosabban egy bizonyos történelmi alakulásának ellenszegülő attitűd velejárója a szövegben. Az ellenszegülés azt a folyamatot illeti, mellyel az iskola mintája társadalmi sablonná válik, és magán túl terjeszkedik. Amennyiben ugyanis az Osztály rendje „modellt” képezve válna véglegesé, átjárná és meghódítaná egy társadalom kultúráját, akkor olyan totális hierarchiát teremtene és jelölne, amilyen a késő modern diktatúrákban az 1920–30-as években létrejött. De amennyiben az önmagától tá-

¹⁵ Ezzel részben összehangozhat a szöveg irodalomtudományi paródiaként olvasása. Vö. Timár Borbála: A jeles és szekundáns dolgozatok hallatlan

bájú bombasztjai. Az irodalmi kultusz mint laikus olvasásmód; az irodalomtudomány paródiája a *Tanár úr kéremben*. *Iskolakultúra*, 2004/8. 73–80. old.

Karinthy Frigyes osztályának érettségi tablóképe
1905

*„Matematikai lapokba dolgozik és titokzatos szavakat tud,
amit csak az egyetemen tanítanak.”*

volodás kreativitására is lehetőséget nyújt, akkor a kulturalitás hallatlan mértékű – mondhatni egyedül versenyképes, ilyen tekintetben mégis modern – teljesítményére ösztönöz. Sőt, kimondható: amennyiben szabadság és rend viszonyát egy kultúra szerkezetébe írotnak tekintjük, akkor mindenfajta kultúrának – az alávetettség relatív legyőzésének, a „Bicêtre halálraítéltei” fölszabadulásának – egyenesen az előfeltétele az Osztály fegyelme. S hogy ez a fegyelem ne váljon ösztársadalmilag improduktív és diktatórikus kényszerűséggé, ahhoz arra a nyitottságra van szükség, melyet a szöveg éppen a modernitás bírálataként jelenít meg, pontosabban amely abból ilyen bírálatként kiolvasható. (Példázva egyébként azon nézeteket, melyek a modernitás paradigmájaként tartják nyilván annak állandó kritikáját: eszerint a modernség egyik legsajátabb vonása önmaga „cáfolata”.¹⁶) Ezért az Osztály rendje távolról sem előlegezi a társadalmi diktatúrát és annak abszurditását, inkább megelőzésének feltételeit teszi elérhetővé.

Hogy ez a nyitottság mennyire a kultúraalkotás – értelemadás – rendjének, sőt, roppant szilárd, az iskolában érvényesített etikai fegyelmeének az attribútuma, arra Steinmann és társai magatartása („szocializáltsága”) figyelmeztet elsősorban. A rituális fegyelem legfőbb kifejeződése pedig – a társadalmi „haladás” racionalista utópiája és a félreértett modernizáció szempontjából provokatív módon – éppen a formalizáltság. A formalizáltságot az különbözteti

meg az abszurditás „üres” szabályaitól, hogy reflektálást feltételez önmagára és arra is késztet, vagyis temporalitása révén túljuttat önmagán, a továbblépés gyakorlatilag egyetlen hatékony kindulópontját képezve. Ezáltal lehet a kulturális tevékenység maga formaalkotás: egyszerre dekonstruktív és konstruktív gesztus – ahogy közismerten minden „leépítés” egyben „újjáépítés” is lehet. Az osztályban mindenki tudja, a legjobban a tanár, hogy Steinmann kisujjában van az egész tananyag. Őt feleltetni tulajdonképpen teljesen fölösleges. „A Steinmann mindent tud előre, még mielőtt megmagyarázták volna. Matematikai lapokba dolgozik és titokzatos szavakat tud, amit csak az egyetemen tanítanak.”¹⁷ A tanár úr mégis kihívja felelni, mert ő is egy tanuló a sok közül, s vele sem kivételeznek. Ha Steinmann megkapná a Nobel-díjat, a professzor akkor is kihívna a táblához, mert itt ez a mindenkire vonatkozó szabály, a jó tanuló pedig akkor is fegyelmezetten teljesítené iskolai kötelezettségét. Ez azon etikai formalizmus, melyen a huszadik század első felének kárpázatos világkarrierék sorát nyújtó magyar oktatása is alapult.

A zsenialitásnak mindez olyan értelmezését nyújtja, mely nyilvánvalóan ellentmond az ígehirdető „próféta”, a rendkívüli szellemi „nagyság”, az extravagáns géniusz mind romantikus, mind koramodern felfogásának és a lelkesült bámulat már-már kötelező érzésének. Steinmann zsenialitása nem az öntetszelgő tehetség különködő

¹⁶ E Walter Benjaminszki Reinhardt Koselleckig tárgyalt tendenciáról lásd pl. Jürgen Habermas: *Filozófiai diskurzus a modernségről. Tizenkét előadás.* Helikon, Budapest, 1998. 16–18. skk. old. Ford.:

Nyizsnyánszki Ferenc és Zoltai Dénes.
¹⁷ Karinthy Frigyes: *A jó tanuló felel.* In: Karinthy Frigyes *I. m.* 364. old.

teatralitása, nem a devianciájával tüntető, a környezetével való ütközést a saját nagysága bizonyítékául reklámozó pózolás kiváltója. Őt nem kell önjelölt rendkívüliségében „megérteni”, mivel éppen azért tehetőséges, mert ő képes megérteni másokat. A szövegnek egyfajta bamba, máig ható „zsenikultusztól” elforduló karaktere így akár a későmodern individuuskritika távlatába is illeszthető. Ugyanakkor a receptivitására tett említett felszólításai-ajánlatai révén bár megidézi, de teljesen elkerüli a második modernségben feltűnő abszurd irányzatot, mely a „nyelvi fordulatot” egy nyelvi mechanizmus totalizációjaként értette félre. Ezúttal éppen ennek mond ellent a narratíva azzal, hogy Steinmann nevét szimbólumként kezeli, vagyis a nyelv anyagát és szimbolikus jelentését nem szakítja szét egymástól. Ám nyomatékosan és meg-

A Markó utcai V. kerületi Állami Reáliskola
1890-es évek
BFL Klósz-gyűjtemény

*„Ha Steinmann megkapná
a Nobel-díjat, a professzor
akkor is kihívna a táblához.”*

kerülhetetlenül a recepció tevékenységéhez utalt időisége mégis végrehajtja a szigorú rend, a kikezdhethetetlen szabály újra-kontextualizálását és az allegorizáló múltba helyezése révén egy jövő felől történő átértelmezését. Ez a „jövő” – a befogadói visszatekintés jelene – lenne az a kulturális horizont, mely az edukációt visszaigazolja. A visszatekintés jelene tehát a saját kulturalitása révén temporalizálja mégis név és szimbólum időleges szintézisét: így őrződik meg az emlékezetben az iskola fájdalmas szigora és felejthetetlen varázsa. Ez a temporalitás lényegében Európában a kulturalizáció közege maga.

A *Tanár úr kérem* (1916) így a kultúra megalkotásának-megalkotódásának olyan állapotára is utal, amelyben – a modernizáció adott szakaszában – már megkezdődött e reláció fentebbi formájának a felszámolása. A huszadik század kataklizmái egyszerűre élezték ki a „Bicêtre” körüli terror abszurditását és a „vezérek” kultuszát. Az edukáció a mondott értelemben reflektálhatatlanná vált, eltűnt a visszatekintés kreatív pozíciója, lefagyott kultúraalkotás – formalizáltság – nyitottság dinamikájú temporalitása. Ahol ez a szakadás és megdermedés bekövetkezik, ott Steinmann

neve olyan „szimbólum” lesz, melynek egyes használói immár elfelejtik, hogy ez a név egy „ember jelölésére szolgál”.

A recepció visszatekintő funkcióját szóba hozva könnyen megállapítható, hogy Steinmann az így megvalósult történelmi folyamat áldozata lesz. Sőt, lényegében az egész osztály, az egész iskola is. Az erkölcsi formalizmus kategorikus imperativuszából ekként lesz barbár parancsuralom és vak engedelmesség. De láttuk, óriási hiba és kontra-produktív félreértés lenne ezt a váltást szükségszerűnek vélelmezni, s az előbbit kiűzni az iskolából – éppen az utóbbtól való félelem miatt és arra hivatkozva. Ha ez megtörténne, az annak a barbárságnak a legteljesebb győzelmét jelentené, mellyel a civilizáció – remélhetőleg – szembeszállni igyekszik. A *Tanár úr kérem* mai olvasata szerint Steinmann – mint egykori név és szimbólum – persze egy letűnt világ alakja, a régmúlt hőse. De a kultúra európaiságának feladata, hogy bár változó és dekonstruálható formában, de folyvást újraalkossa név és szimbólum temporalizálható-allegorizálható szintézisét, a *Tanár úr kérem* iskolájának hagyományát, miáltal Steinmann, a tanár, a többi tanuló és az olvasó valamiképp továbbra is „korunk hősei” maradhatnak.